

"DE TINKOERIER"

Mededelingenblad Nederlandse TinVereniging

Jaargang 4, nummer 2, december 1996

NEDERLANDSE TINVERENIGING OPGERICHT 27 MAART 1993

Bestuur

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
J.E. Wustenhoff	Secretaris
H.J.J. Leenen	Penningmeester
L.J. Begheyn	Bestuurslid
B. Dubbe	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid

Redactie "De Tinkoerier"

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur
J.E. Wustenhoff	Redacteur
Mevrouw A. Bochove	Beeldredactrice

Bibliothecaris

H.B. van Wijk

Adres Secretariaat

Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Adres redactie

E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres penningmeester

Oosterpark 46
1092 AN Amsterdam

Bankrelatie

ABN AMRO Bank N.V.	
rekeningnummer	48.69.34.691
postgironummer bank	2391
girorekening	4382632

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
1. INHOUDSOPGAVE	3
2. DE BOSSCHE STADSKAN T. KOOYMAN	4
3. HET SCHOONMAKEN VAN TINNEN VOORWERPEN IN "DE GOEIE OUWE TIJD" J.E. WUSTENHOFF	8
4. HARTURNEN G. GROENENDIJK	10
5. DRIE - MIN OF MEER IDENTIEKE - TINNEN DRINKSCHAALTJES J.E. WUSTENHOFF	12
6. VERSLAG LEDENBIJEENKOMST EN BESTUURSMEEDEDELINGEN	17
7. TOULOUSE FONTEINEN J.F.H.H. BEEKHUIZEN	20
8. LITERATUUR OVER TIN H.B. van WIJK	22
9. KOPER EN TIN VAN DE HERVORMDE DIACONIE IN HET AMSTERDAMS HISTORISCH MUSEUM H. VREEKEN	23

IISN: 1380-108

"Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur en de redactie".

DE BOSSCHE STADSKAN T. KOOYMAN

In het eerste nummer van de Tinkoerier schreef B. Dubbe "Iets over tinnen stadskannen". Hij vertelde ons o.a. over het representatieve karakter van deze kannen, dat tot uiting kwam in de grootte, de vorm, de versiering en het doel waarvoor de kannen gebruikt werden.

Een van de representatieve verplichtingen van de stadsbestuurders uit die tijd bestond uit het "schenken van de stadskannen". De wijn werd in grote stadskannen getapt en vervolgens uitgeschonken in kleinere kannen, die aan tafel werden gebruikt om de bekers te vullen.

Naast belangrijke gezanten die deze eer te beurt viel, konden het ook zoals in 1429 in Rotterdam bijvoorbeeld schutters zijn, ter gelegenheid van een schietwedstrijd.

In 's-Hertogenbosch was het schenken van erewijn slechts voorbehouden aan hoge heren, die binnen de stad kwamen.

Hertogin Johanna van Brabant had in 1398 aan het stadsbestuur voorgeschreven: "dat zij niemand zouden mogen schenken als hunne Landsheeren, dien zij zouden mogen schenken dat haar dunken zoude der stede oirbaer en nodig te wesen en ook uitgescheiden Prelaeten, Baenrotsen, Ridderen en Raaden van goede steden, welke zij zouden mogen schenken tot zes kannen wijns nadat haar goeddunken zal dat zij waardig zijn." 1)

Onder uitgescheiden Prelaeten verstond men uitzonderlijke hoge geestelijken en onder Baenrotsen de hoge Brabantse adel.

Dat gasten die wijn aangeboden kregen dat, niettegenstaande de grote wijnconsumptie in die tijd, toch als exclusief geschenk moeten hebben beschouwd, verraadt misschien wel iets over de zeer goede kwaliteit van deze (ere)wijn.

Stadsbestuurders die erewijn lieten bezorgen en niet de beschikking hadden over voor dit doel gemaakte stadskannen, hebben zeker uit het grote aantal tinnen kannen dat voorradig was een representatieve kan kunnen kiezen. Veel kannen zullen daarom als stadskan of voorloper daarvan gediend hebben.

Pas in de loop van de 18e eeuw kwam een einde aan de gewoonte om hoge gasten erewijn aan te bieden.

In plaats daarvan kregen voorname gasten, zoals gemachtigden van de Staten Generaal, de Raad van State, de Raad en Leenhof van Brabant en de Admiraliteit, van de stad twee gouden stadhuispenningen ter waarde van 30 gulden.

Een stadhuispenning, in 1785 geslagen door Theodoor van Berckel.

Toen de Fransen in 1794 's-Hertogenbosch binnen trokken en een einde maakten aan het Ancien Régime kwam ook aan deze regeling een einde.

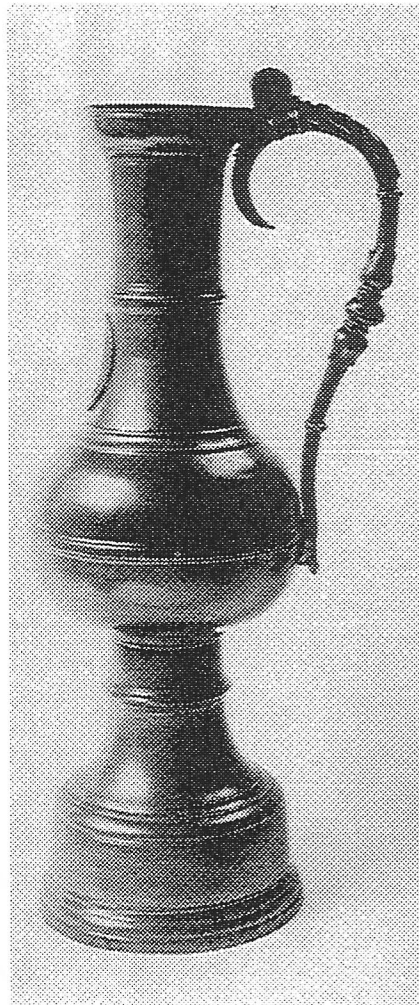
Pas in 1630 wordt in 's-Hertogenbosch voor het eerst melding gemaakt van stadskannen. Of dit de eerste stadskannen zijn is niet met zekerheid te zeggen. Misschien dat nader archiefonderzoek ons hierover in de toekomst uitsluitsel kan geven. Wel met zekerheid is te zeggen, dat op de rekening voor deze kannen geen bedrag in mindering werd gebracht voor ingeleverde versleten kannen.

De thans nog bewaarde Bossche stadskan is er een uit een serie van zes en bevindt zich in het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch.

De kan is 62,3 cm. hoog, het scharnierend deksel ontbreekt. Wel is nog te zien, dat het scharnier tweekakig was. De inhoud van de kan is 5,8 liter. 2)

Op de bodem bevinden zich de merken: het stadswapen van 's-Hertogenbosch (de Boschboom) en het meesterteken van de maker, Hans Reyniers Rogghen.

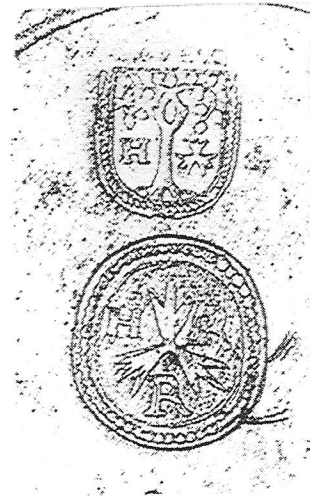
De kan heeft een hoge conische geprofileerde voet, een conische stam, samengedrukt bolvormige buik, een lange vernauwde hals met opengelegd ovaal, waarop in reliëf het stadswapen en het jaartal 1630, een gewelfde kraag, profielbanden in het midden van stam, buik en hals en op de scheiding tussen deze onderdelen. 3) De kan heeft een vraagtekenvormig oor met akantbladornament.

Stadskan

Ovaal op kan

Meesterteken

De tinnegieter ontving voor deze opdracht 108 gulden, 11½ stuiver en 4 penningen.

[Handwritten Dutch text from an account book, showing calculations for tin cans and their costs.]

kopie van de originele tekst van de rekening 4)

Omdat de rekening aan beide zijden met inkt beschreven is, drukt de inkt van de keerzijde vaak door, hetgeen het lezen van de tekst bemoeilijkt.

De tekst luidt:

"Item opden 7 augustus ghemaect ende ghelevert ses groote tenne

cannen diet weghe 109 lb het ten

ieder pont cost 11 st. comt

60 - 11½ - 4 p.

ende het fasoen van ieder can 8 gl. comt

48 - - -

alsoo dat dese kannen costen soo met fasoen ende ten

108 - 11½ - 4 p."

Dus niet, zoals wel vermeld wordt, 138 gulden.

De rekening van Hans Reyniers Rogghen bestaat naast het vervaardigen van de zes kannen ook nog uit andere werkzaamheden door hem voor de stad verricht. Het totaal van al deze werkzaamheden bedroeg 138 gulden, 19 stuivers en 4 penningen.

Noten

1. Sasse van Ysselt, Jhr. Mr. A.F.O. van
De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuwen; aantekeningen uit de Bossche Schepenprotocollen loopende van 1500 - 1810, 3 dln.
Deel III, p. 475
2. Bij het bepalen van de inhoud van de kan was de heer Drs. B.M. Vermet, conservator van het Noordbrabants Museum, mij behulpzaam.
Er werd gemeten tot de bovenkant kan en er werd zowel in- als uitgemeten.
3. Beschrijving ovaal op kan.
Een lindeboom. De voorstelling van een boom als symbool van het bos waarnaar de stad is genoemd, is door de eeuwen heen het kenteken van 's-Hertogenbosch geweest. In 1356 werd door een gunst van hertogin Johanna het stadswapen, dat als enig wapenfiguur deze boom had, vermeerderd met het wapen van de hertogen van Brabant, dat vier leeuwen vertoonde.
Dit werd geplaatst in het vrijkwartier (een vrijkwartier beslaat ongeveer een vierde deel van het wapenschild) en staat in de heraldisch rechtse bovenhoek (heraldisch rechts is voor de toeschouwer links).
Het eerste en vierde kwartier geven de Brabantse leeuw weer en het tweede en derde kwartier de Limburgse (dubbelstaartige) leeuw. Deze Limburgse leeuw werd in het wapen van de hertogen van Brabant opgenomen, nadat de Brabantse hertog Jan I in de slag van Woeringen in 1288 Reinoud I van Gelder versloeg en daardoor het hertogdom Limburg verwierf.
In 1508 werd het wapen andermaal vermeerderd.
Toen keizer Maximiliaan, als voogd over de kinderen van zijn zoon Philips de Schone, op 28 juli 1508 in Den Bosch werd ingehuldigd, verleende de keizer aan de stad op haar verzoek de gunst om in het wapen boven de boom een arend of adelaar te mogen voeren.
Het jaartal 1630 completeert het ovaal.
(Tekst uit "Het wapen van 's-Hertogenbosch", een uitgave van het gemeentebestuur).
4. Stadsarchief 's-Hertogenbosch.
Bijlagen stadsrekening, A2 (eerste druk) 340.

Opmerkingen:

faoen moet zijn fatsoen = vorm - "façon"

De vermenigvuldiging van 109 x 11 is niet juist. Dit kwam wel vaker voor. Er werd dan iets bijgeteld, dat niet in woorden vermeld werd (bijvoorbeeld drinkgeld).

**HET SCHOONMAKEN VAN TINNEN VOORWERPEN IN
"DE GOEIE OUWE TIJD"
J.E. WUSTENHOFF**

Omstreeks 1655 schilderde Jan Steen het schilderij "De Ketelschuurster" 1). Hierop ziet men een dienstmaagd bezig met het schuren met puimsteenpoeder of tinzand van een tinnen kan. Gewoon zand zou door de erin voorkomende kwartskristalletjes desastreus zijn. In de 16e, 17e en 18e eeuw was dit de methode om huishoudelijk tin blank te houden. Als recept werd wel vermeld te schuren met fijn zand met behulp van iepenbladeren. De dienstmaagd van Jan Steen doet het zo te zien met haar handen waarbij de kan op een lap rust welke over een soort hak- of schuurblok is uitgespreid.

Bij de Londense Pewter Company werd het daar aanwezige tin uitsluitend geolied. Zo betaalde men in 1661 een bedrag van 19s. 6d. voor het gedurende één jaar oliën 2). Dit tin werd uiteraard niet dagelijks gebruikt zoals huishoudelijk tin en behoefde ook niet de properheid van het huishouden uit te stralen.

In de oude tinliteratuur worden vaak recepten genoemd voor het schoonmaken van oud tin. Soms doen deze recepten wat merkwaardig aan. Zo beschrijft W. Redman o.a. de volgende methode:

"Een andere methode om tin schoon te maken is gedurende 2 à 3 uur te koken in sodawater, dan goed afborstelen met heet water, daarna behandelen met Brook's zeep (huishoudzeep) met whiskey (!) en tenslotte poetsen met bleekpoeder" 3).

Afgezien van het feit dat ik een betere bestemming voor de whiskey weet, vraag ik mij af, hoe de op deze manier behandelde stukken de tand des tijds doorstaan hebben. Met name het bleekpoeder lijkt mij op de lange duur niet bevorderlijk.

Massé raadt met water aangengelgde gemalen kalk aan, aan te brengen door middel van een halve citroen 4). Ook zeer fijne as, aan te brengen met een in azijn gedrenkte doek, voldoet naar zijn mening uitstekend.

In de Nederlandse tinliteratuur wijdt ook Verster enkele bladzijden aan het schoonmaken van tin 5). O.a. noemt hij nog als methode voor het wegnemen van ongewenste patina het voorwerp lange tijd ophangen in zacht kokend water met wat hooi of het laten staan in petroleum.

Zoals te verwachten, wijst Verster er wel op dat men de natuurlijke patine niet moet verwijderen, dit in tegenstelling tot de Engelse schrijvers die volgens de daar heersende opvatting het blank geschuurde tin propageren. Tegenwoordig denken sommige Engelse verzamelaars daar ook genuanceerder over. Hoewel, toen ik enkele jaren geleden voor de leden van de Engelse Pewter Society een kleine presentatie over Nederlandse bodemvondsten hield, merkte één van de oudere leden op dat hij het heel interessant had gevonden maar zich afvroeg waarom ik de voorwerpen niet eerst had schoongemaakt en ontdaan van de zwarte patine.

Alle auteurs zijn het erover eens dat opgepast moet worden voor krassen bij het schoonmaken. Te grof zand, schuurpapier - met uitzondering van het allerfijnste - , huishoudelijke schuurmiddelen en schrapmes worden ten sterkste afgeraden.

Tegenwoordig zijn we wat gemakkelijker. Als het voorwerp erg vies is een warm sopje met wat afwasmiddel en zachte borstel en daarna een keertje in de was. Gelet op de toestand waarin de tincties van sommige musea zich bevinden, is voor die instellingen zelfs dat nog te veel werk.

Opmerking:

Indien men het hebben van patina op een voorwerp wil bevorderen, moet men het niet in de was zetten.

Noten

1. Jan Steen (1626 - 1679), **De Ketelschuurster**. (ca. 1654 - 58). Rijksmuseum, Amsterdam.
2. Ch. Welch, **History of the Worshipful Company of Pewterers**. London 1902.
3. W. Redman, **Illustrated Handboek of Information on Pewter and Sheffield Plate**. Bradford 1903.
4. H.J.L.J. Massé, **Pewter plate**. London 1904.
5. A.J.G. Verster, **Oud Tin**. Maastricht 1928.

HARTURNEN G. GROENENDIJK

Wat is een harturn?

Harturnen worden soms vermeld in boeken over antiek tin, vooral in Duitse. Serieus onderzoek naar harturnen is verricht en gepubliceerd in België. Bekende vindplaatsen zijn Vlaanderen, Normandië, Thuringen, Spanje en mogelijk Engeland. Aanwijzingen dat er in Nederland boven de grote rivieren harturnen zijn gevonden heb ik niet; toch mag dat niet worden uitgesloten. Omdat de christenen van de Reformatie, in tegenstelling tot de katholieken, dit naar hun mening heidense gebruik liever doodzwijgen, is er hier mogelijk weinig of geen onderzoek naar verricht. Wel is er een publikatie van A. van Doorselaar over "Grafplunderingen in de vroege Middeleeuwen" in SPIEGEL HISTORIAEL van januari 1972.

Vooraf in de Middeleeuwen, maar soms nog in de 19e eeuw, schonken leden van adellijke families en van de geestelijkheid vaak bij testament hun hart, als teken van waardering of als eerbetuig, aan een instelling. Het hart werd dan na hun overlijden uit het lichaam verwijderd en gebalsemd. Het preparaat ging in een busje van meestal lood of een lood- tinlegering (in zeldzame gevallen brons, zilver of zelfs goud) dat werd dichtgesoldeerd. Vervolgens werd deze harturn dan op de daarvoor bij testament bestemde plaats in de grafkelder van de abdij- of kloosterkerk geplaatst; harturnen van zeer belangrijke personen in kathedralen. Soms bij het lijk, maar meestal niet. Het stoffelijk overschot zonder hart werd doorgaans reeds veel eerder in de woonplaats van de overledene begraven. Wel kwam het voor dat de harturn van de vrouw werd bijgezet in het graf van de man en andersom, of die van een kind in het graf van de vader of van de moeder. Er zijn harturnen gevonden in vele vormen zoals die van een ovalen doos, een rechthoekig prismavormige doos, een cilinder, een hartvormige doos enzovoort; soms met daarin gegraveerde tekst, maar meestal niet.

Ongeschonden harturnen zijn zeer zeldzaam. Vrijwel zonder uitzondering zijn ze door nieuwsgierigen of door rovers opengebroken.

De afmetingen van harturnen variëren zeer sterk, afhankelijk van wat men soms bij het hart insloot. De kleinste harturn met de vorm van een rechthoekig prisma waarvan de afmetingen 96 x 90 x 54 mm in de literatuur worden vermeld is die van Filips de Schone, overleden in 1506; hetgeen het bestaan van veel kleinere exemplaren geenszins uitsluit.

Urnen met een ander lichaamsdeel

Er zijn ook urnen gevonden met andere lichaamsdelen, bijvoorbeeld ingewanden.

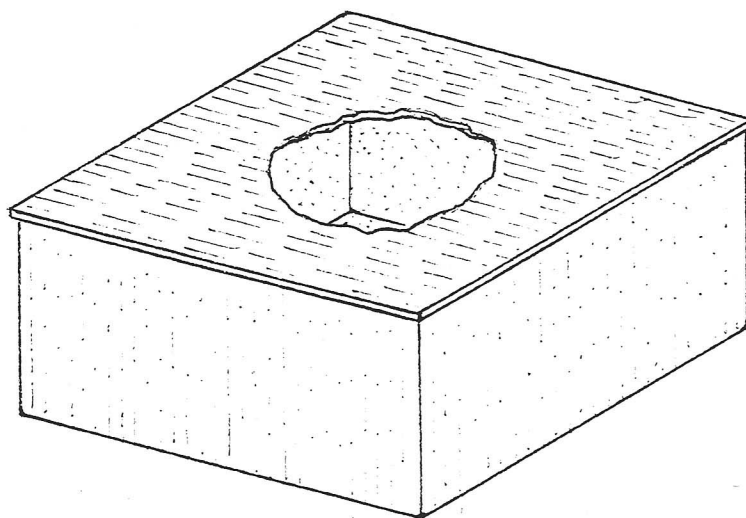
Amsterdamse bodemvondst

Afgebeeld voorwerp is van een lood- tinlegering met een hoog loodgehalte. Het heeft de vorm van een rechthoekig prisma met een slordig ingesoldeerde bodem en een opgesoldeerd deksel. De zijwanden zijn uit één stripvormig plaatje gebogen en op één hoek gesoldeerd. De uitwendige afmetingen zijn 55 x 55 x 25 mm. Deksel en zijkanten vertonen een regelmatig sporenpatroon.

Mogelijk zijn die van de rekpen van een hamer waarmee het plaatmateriaal is versierd of op dikte gebracht (uitgerekt). In het deksel bevindt zich een onregelmatig gevormd naar rond neigend gat. Kennelijk is het doosje daar met geweld geopend. Het inwendige van het doosje vertoont sporen van donkergrijs stof. Mogelijk is het ooit in gesloten toestand bij de restauratie of de afbraak van een Amsterdamse kerk gevonden, uit nieuwsgierigheid geopend en daarna, wellicht uit blijdschap of teleurstelling met de inhoud, weggeworpen. Het is onlangs gevonden in naar elders afgevoerde Amsterdamse grond. Het doosje is niet gemerkt. De vraag is welke functie het heeft vervuld.

Is de bodemvondst een harturn?

De vorm van de Amsterdamse bodemvondst komt overeen met de harturn van Filips de Schone, de afmetingen zijn echter slechts iets meer dan de helft daarvan. Zou het een harturn zijn, is er misschien een ander lichaamsdeel of een grafgift in bewaard, of heeft het een totaal andere functie vervuld, wie zal het zeggen?

doorsnede

het rekken van een metalen plaatje

Geraadpleegde literatuur:

S. Vandenberghe, Metalen voorwerpen uit recent archeologisch onderzoek te Brugge uit Brugge Onder-Zocht 1988.

Ph. Despriet, Een bijzonder dodengebruik: Harturnen uit 13e Jaarboek van de Geschiedkundige- en Heemkundige Kring "De Gaverbeke" 1985.

Veel dank voor het opsporen van bovengenoemde publikaties ben ik verschuldigd aan onze Belgische leden: J.P. De Graef te Marcinelle en André De groote te Brugge.

DRIE - MIN OF MEER IDENTIEKE - TINNEN DRINKSCHAALTJES
J.E. WUSTENHOFF

In de collectie van het Museum Boymans-van Beuningen bevindt zich reeds vele jaren een klein (diam. 11 cm) tinnen drinkschaaltje 1). Dit schaalje, dat door Dubbe beschreven is, is een Rotterdamse bodemvondst 2). In het midden bevindt zich een door een parelrand en lauwerkrans omgeven medaillon met de voorstelling van een man en een vrouw in een landschap. Het schaalje is gemerkt met een onduidelijk roosmerk met de initialen CD (= onbekend) en wordt gedateerd eind 16e eeuw.

Enige jaren geleden is, eveneens in Rotterdam, een praktisch identiek exemplaar gevonden (afb. 1).

Afbeelding 1: Tinnen drinkschaaltje, doorsnede 10,4 cm.
Bodemvondst Rotterdam. Particuliere collectie.

Het heeft een diameter van 10,4 cm en is zeer onduidelijk gemerkt met een gekroonde(?) roos. Op het eerste gezicht lijken de voorstellingen op de medaillons van de twee schaaltes gelijk te zijn, bij nadere beschouwing zijn er echter kleine verschillen. Zo zijn de man en de vrouw op het eerste schaalje iets groter dan op het tweede, zijn in de split in de japon van de vrouw op het tweede schaalje duidelijk knopen te zien welke op het eerste ontbreken en zijn er kleine verschillen in de huisjes op de achtergrond en in de beplanting aan beide zijden van de figuren. De voorstellingen in de medaillons zijn niet aangebracht door middel van drijfwerk, waarvoor tin zich trouwens slecht leent, maar in reliëf gegoten.

Beide schaaltes hebben op de binnenzijde van de rand een eenvoudige versiering van in een patroon aangebrachte streepjes bij het eerste en met een radje(?) aangebrachte puntjes bij het tweede.

Deze worden door Dubbe beschreven als "een vrouwelijke en mannelijke figuur, afgebeeld in tijdsdracht". Inderdaad dragen beiden de typische dracht van de Spaanse Nederlanden uit het laatste kwart van de 16e eeuw: de man is gekleed in een wambuis met losse molensteen kraag en de korte "open" pofbroek en de vrouw draagt eveneens een molensteen kraag en een japon waarbij de onderrok zichtbaar is (afb. 2) 3).

Afbeelding 2: Detail van afbeelding 1.

Het derde exemplaar bevindt zich in de collectie van het Amsterdams Historisch Museum 4). Dit schaalte is weliswaar iets groter (diam. 12,3 cm) maar heeft dezelfde voorstelling in het medaillon. Wel is hier de voorstelling duidelijk minder gedetailleerd uitgewerkt dan bij de twee Rotterdamse exemplaren en is ook de bladerkrans eenvoudiger. Dit schaalte moet naar mijn mening dan ook wat later gedateerd worden dan de twee andere (afb. 3).

Afbeelding 3: Detail tinnen drinkschaaltje.
Amsterdams Historisch Museum, inv. nr KA 18538.

Ook bij dit schaalte is op de binnenzijde van de rand een gegraveerde versiering aangebracht. Het is gemerkt met een gekroonde roos met onleesbare initialen.

Het is, zeker voor die tijd, onwaarschijnlijk dat een willekeurige man en vrouw zijn afgebeeld. Gewoonlijk werd, indien een voorstelling op een gebruiksvoorwerp werd aangebracht, of een bestaande prent als voorbeeld gebruikt of een belangrijke gebeurtenis afgebeeld. Naar mijn mening in dit geval het laatste.

De vraag is nu: wie zijn afgebeeld? Zekerheid hieromtrent is niet te krijgen maar ik ben ervan overtuigd dat het de aartshertogen Albrecht (1559 - 1621) en Isabella (1566 - 1633) zijn. Om dit te verklaren is een klein stukje vaderlandse geschiedenis noodzakelijk.

In 1595 was aartshertog Albrecht van Oostenrijk, zesde zoon van keizer Maximiliaan II en Maria van Oostenrijk (een volle nicht van Philips II), benoemd tot landvoogd van de Nederlanden. De Noordelijke Nederlanden waren echter opstandig en erkenden hem niet. Om te trachten het verlies zoveel mogelijk te beperken, werd besloten Isabella, de dochter van Philips II en Elisabeth van Frankrijk, te laten trouwen met haar neef Albrecht en de Nederlanden - inclusief het Noorden dat Philips nog steeds als zijn eigendom beschouwde - als bruidsschat mee te geven. Een huwelijk met Isabella zou Albrecht tot mede-souverein maken 5). De koning hoopte dat, Albrecht en Isabella, als eigen Nederlandse soevereinen, er misschien eerder dan Madrid in zouden slagen de Noordelijke- en Zuidelijke Nederlanden te verenigen onder Habsburgs gezag 6).

Op 6 mei 1598 werd door Philips II de Akte van Afstand ondertekend en in 1599 werd in Spanje, na pauselijke dispensatie verkregen te hebben, het huwelijk gesloten.

De "aartshertogen" hadden een veel realistischer kijk op de situatie in de Nederlanden dan Madrid en waren vredesgezind. Zij waren het dan ook die in 1606 vanuit Brussel vredesopgaven ondernamen. Weliswaar brachten deze pogingen noch vrede noch hereniging, maar tenslotte wèl het Twaalfjarig Bestand van 6 april 1609 7).

Door hun grote vroomheid, hun affiniteit met hun onderdanen en hun vredesgezindheid hebben zij, met name in de Zuidelijke Nederlanden, grote populariteit verworven. In de periode dat de genoemde drinkschaaltjes gemaakt werden, zullen zij, in moderne termen gesproken, veelvuldig "in het nieuws" geweest zijn.

Het bovenstaande is de reden waarom ik van mening ben dat de op de schaaltes afgebeelde man en vrouw genoemde aartshertogen zijn. Deze mening wordt nog versterkt door de typische Spaans-Nederlandse dracht van de figuren.

Het feit dat de schaaltes in Rotterdam c.q. Amsterdam gevonden zijn - in de Noordelijke Nederlanden dus - hoeft met het bovenstaande niet in strijd te zijn. Vanaf 1572 werd de Schelde door de Zeeuwen gesloten gehouden. Dit betekende geenszins dat de Antwerpse handel volledig werd stilgelegd. Wel moest ieder schip dat de Nederlandse delta binnenvoer of vanuit Antwerpen aan de riviermonden arriveerde, zijn vracht overladen op in de Verenigde Provinciën geregistreerde vaartuigen. Een omvangrijke vloot voer heen en weer tussen Hollandse- en Zeeuwse havens en Antwerpen 8).

Wellicht hebben deze schaaltes deel uitgemaakt van de handelswaar naar/van de Noordelijke Nederlanden naar/van de Spaanse (Zuidelijke) Nederlanden.

Jammer genoeg valt bovenstaande toeschrijving aan Albrecht en Isabella niet te bewijzen. Een onomstotelijk bewijs zou alleen geleverd kunnen worden indien bijvoorbeeld een prent bekend zou zijn die als voorbeeld voor de afbeelding op de schaaltes gebruikt is. Een dergelijke prent heb ik niet kunnen vinden.

Het enig andere bekende vergelijkbare schaalte in Nederland bevindt zich in Museum Boymans-van Beuningen. Dit heeft in het medaillon een voorstelling van de Romein Marcus Curtius en het rondschrift: "Patriae et Amicis anno 1583" 9).

Dit schaalte (diam. 12,5 cm) is gemerkt met een roos met daarin de letter A (= de Rotterdamse tinnegieter Adriaen Hendricksz de Vet, alias Van Blocklandt) en is ook een Rotterdamse bodemvondst 10).

Minstens één Rotterdamse tinnegieter heeft zich in het laatste kwart van de zestiende eeuw dus met de productie van tinnen drinkschaaltjes beziggehouden.

Tenslotte nog iets over het gebruik van drinkschaaltjes (afb. 4) 11).

Tot in de zeventiende eeuw werden deze in alle lagen van de bevolking gebruikt, in veel soorten materiaal vervaardigd (gres, glas, zilver, tin etc.) en zowel met als zonder voet uitgevoerd 12). Uit diverse afbeeldingen blijkt ook dat drinkschalen en bekers naast elkaar gebruikt werden. Na ca. 1650 vermindert het gebruik van drinkschalen.

Afbeelding 4: Drinkschaaltje. Gravure Crispijn de Passe I, De Zeven Deugden: Liberalitas.

Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam, L. 77/24.

Foto Tom Haartsen, Ouderkerk a/d Amstel.

Noten

1. Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam, inv. nr. O.M. 575.
2. B. Dubbe, Tin en Tinnegieters in Nederland, Lochem 1978, blz. 233, afb. 75.
3. M. Conraats & G. Zwartjes, Tirion's Kostuumgids. Westerse kledingstijlen van de vroege Middeleeuwen tot heden, Baarn 1988, blz. 42 - 43.
4. Amsterdams Historisch Museum, inv. nr. KA18538, foto no. 7007/8.
5. A. Alberts, De Hollanders komen ons vermoorden. De scheiding tussen Noord- en Zuid-Nederland 1585 - 1648, Amsterdam 1975, blz. 33 e.v.
6. S. Groeneveld, Noord-Nederlandse successen, 1589 - 1609. In: S. Groeneveld e.a., De kogel door de kerk. De opstand in de Nederlanden, 1559 - 1609. Zutphen 1991, blz. 169 e.v.
7. W.J.M. van Eysinga, De wording van het Twaalfjarig Bestand van 9 april 1609, blz.9.
8. J.A. van Houtte, Economische geschiedenis van de Lage Landen 800 - 1800. Bussum 1979.
9. B. Dubbe, De drinkschaal. In: Antiek, 10e jrg. nr. 10 (1976), blz. 977 - 1010.
10. Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam, inv. nr. O.M. 275.
Zie: A.P.E. van Ruempol en A.G.A. van Dongen, Pre-industriële Gebruiksvoorwerpen 1150 - 1800, Rotterdam 1991, blz. 150.
11. Gegevens ontleend aan: Boymans-van Beuningen Documentatie-systeem Pre-industriële Gebruiksvoorwerpen [c.] 1989.
12. B. Dubbe, De Drinkschaal (noot 9).

VERSLAG LEDENBIJEENKOMST AMSTERDAMS HISTORISCH MUSEUM d.d. 9 NOVEMBER 1996

Aanwezig: 34 leden en introducés, van 7 leden is bericht van verhindering ontvangen.

Aangezien de voorzitter juist voor de aanvang van de vergadering om dringende redenen wordt weggeroepen, neemt de secretaris het voorzitterschap van deze bijeenkomst op zich.

De plaatsvervangend voorzitter opent de bijeenkomst om 11.15 uur en heet de aanwezigen welkom, waarbij hij een speciaal woord van welkom richt tot de aanwezige Belgische leden en de heer T. Graas van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland.

Medegedeeld wordt dat de voorjaarsbijeenkomst waarschijnlijk op *12 april 1997* in Tiel gehouden zal worden. Aangezien er inmiddels wat problemen met de huisvesting aldaar gerezen zijn, is nog geen volledige zekerheid te geven. In de "Tinkoerier" van december a.s. zal een definitieve mededeling volgen. De najaarsbijeenkomst is vastgesteld voor *8 november 1997* in het Amsterdams Historisch Museum.

De plaatsvervangend voorzitter informeert bij de aanwezigen of er wellicht animo is om in plaats van een koffiemaaltijd zoals tot op heden, een keer een gezamenlijk diner na afloop van een bijeenkomst te organiseren. Gedacht wordt dan aan de najaarsbijeenkomst 1997, welke dan van 13.00 uur tot 17.00 uur zou duren met daarna het diner. Uit handopsteking blijkt dat slechts een klein aantal leden hierin geïnteresseerd is, zodat de huidige programmering aangehouden zal worden.

De plaatsvervangend voorzitter herinnert de aanwezigen aan de toegestuurde brochure inzake het Museum of British Pewter en het daarbij gedane verzoek tot het geven van een bijdrage hiervoor. De penningmeester zal deze bijdragen graag in ontvangst nemen.

Ook vraagt hij de aanwezigen die deel willen nemen aan het bezoek aan de (tin)-collectie Elias-Vaes op 21 november a.s. zich op te geven bij de heer Van Wijk. Dertien leden melden zich aan.

Hierna introduceert hij de heren André en Martin de Groote en nodigt hen uit de voorbereide lezing over Gents tin in de 18e en 19e eeuw te houden. Teneinde de lezing beter te kunnen volgen, wordt een syllabus uitgereikt.

De heer Martin de Groote houdt een zeer interessante voordracht. In het kort vertelt hij iets over de geschiedenis van Vlaanderen en van het tinnegietersambacht aldaar vanaf de vroege Middeleeuwen, waarna hij wat dieper ingaat op het Gentse tin uit de 18e en 19e eeuw. Zowel de stedelijke voorschriften betreffende legeringen en wijze van merken komen ter sprake als ook gegevens over een groot aantal Gentse tinnegieters.

Na de voordracht laat de heer André de Groote een groot aantal stukken Gents tin zien en vertelt daarvan de bijzonderheden. Hij verwijst daarbij naar de voorgaande uiteenzetting en laat de getoonde stukken in de zaal rondgaan.

De voordracht en de toelichting aan de hand van voorwerpen wordt door de aanwezigen als zeer interessant en instructief beschouwd. De plaatsvervangend voorzitter dankt de heren de Groote dan ook heel hartelijk voor hun bijdrage en voor het vele werk dat zij hiervoor verricht hebben.

Hierna wordt in het Museumrestaurant gezamenlijk de koffietafel gebruikt.

Na de lunch wordt de jaarvergadering 1995 gehouden. De agenda hiervan en de daarop betrekking hebbende stukken waren aan de leden reeds toegestuurd.

Tijdens de voorjaarsbijeenkomst 1996 was door de leden reeds dispensatie verleend van de in de statuten bepaalde termijn van 6 maanden na afloop van het verenigingsjaar waarbinnen de jaarvergadering gehouden dient te worden.

Nadat het verslag van de kascommissie is voorgelezen, worden de staat van baten en lasten en de balans per 31.12.1995 goedgekeurd. Ook het verslag van de secretaris over 1995 en de begroting 1997 worden ongewijzigd goedgekeurd.

De heer P.H.M. Gerver stelt zich beschikbaar als lid van de kascommissie 1996, de heer H.J.E. van Beuningen zal gevraagd worden of hij bereid is hierin nog een jaar zitting te nemen. De heer G. Groenendijk stelt zich als reserve beschikbaar.

De bestuursleden de heren Dubbe en Wustenhoff zijn aan de beurt van aftreden, beiden hebben zich herkiesbaar gesteld en worden bij acclamatie herkozen.

De plaatsvervangend voorzitter licht de leden in omtrent de stand van zaken met betrekking tot een te organiseren tentoonstelling. Hij deelt mede dat het bestuur niet de tijd en de know-how heeft om zelfstandig een grote tentoonstelling te organiseren, noch in staat zal zijn voldoende sponsoring te verkrijgen. Inmiddels zijn contacten gelegd met de directie van de PAN (Kunst- en Antiekbeurs Amsterdam) over het gezamenlijk organiseren van een tintentoonstelling tijdens de PAN 1998. Men staat daar niet afwijzend tegenover. Eind november 1996 heeft een afvaardiging van het bestuur een gesprek met de PAN-directie, waarna ze met meer concrete plannen hoopt te kunnen komen.

In 1998 bestaat de NTV 5 jaar. Het bestuur heeft het plan om ter gelegenheid hiervan een boekje met tinmerken uit te geven waarin alle tot dan bekende Nederlandse tinmerken zullen worden opgenomen. Zowel de heer Dubbe als de heer Beekhuizen hebben toegezegd alle tinmerken die zij in de loop der jaren gevonden en opgetekend hebben voor deze publikatie ter beschikking te stellen.

Eén van de leden oppert de mogelijkheid ook de Vlaamse tinmerken op te nemen. Na enige discussie wordt hiervan afgezien.

De plaatsvervangend voorzitter wijst nog op een reservering van Fl. 1.000, die in de begroting is opgenomen voor een op te zetten verenigingsbibliotheek. Het ligt in de bedoeling een zo volledig mogelijke tinbibliotheek op te bouwen. Deze bibliotheek zal ondergebracht worden in een hiervoor op te richten stichting. Voorlopig zal het verenigingsbestuur, aangevuld met de heer T. Kooijman, het stichtingsbestuur vormen. De heer Van Wijk zal de functie van bibliothecaris op zich nemen.

Niets meer ter tafel zijnde, sluit de plaatsvervangen voorzitter de jaarvergadering.

Hierna houdt hij een dia-presentatie getiteld "Tin op schilderijen". Aan de hand van een 50-tal dia's van (details-) van schilderijen, miniaturen, gravures etc. bespreekt hij een groot aantal hierop voorkomende tinnen voorwerpen, hier en daar verduidelijkt met een dia van een vergelijkbaar voorwerp uit een bestaande particuliere- of museumverzameling. Ook wordt in enkele gevallen toelichtende informatie gegeven over het betreffende schilderij of over de daarop voorkomende voorstelling.

Na deze presentatie wordt een kleine (4 kavels) veiling gehouden van door leden hiervoor ingebrachte voorwerpen. Alle kavels worden opgehouden aangezien de minimumprijs niet gehaald wordt.

Tenslotte wordt de bijeenkomst besloten met een bespreking van door leden meegebrachte voorwerpen. Hierbij waren drie lakenloodjes, een tinnen gordelhaak (16e eeuw), een grote schotel, als kardinaalsschotel verkocht, maar naar de mening van de aanwezigen een "make-up", dus vals, alsmede drie bodemvondst kannetjes, te weten: een Amsterdams

¼-mutsje, een Amsterdams ½-mutsje, beide 16e eeuws en een klein kannetje uit het midden van de 16e eeuw dat wellicht als wijn- of olie-ampul bedoeld is geweest.

Hierna sluit de plv. voorzitter de bijeenkomst om 16.00 uur en wenst de aanwezigen wel thuis.

BESTUURSMEEDEDELINGEN

De bijeenkomsten voor 1997 zijn gepland op:

- 12 april 1997** Bezoek aan tinnegieterij RIO in Tiel en bijeenkomst in het Streekmuseum van Tiel

- 8 november 1997** Algemene ledenvergadering en bijeenkomst in het Amsterdams Historisch Museum

Tot en met 31 januari 1997 is er een tinexpositie in Namen met de titel "Étains Mosans XVIIe - XIXe Siècle". Deze wordt gehouden in het Musée des Arts anciens du Namurois, Hôtel de Gaiffier d'Hestroy, 24 rue de Fer, Namen.

Openingstijden: alle dagen (behalve maandag) van 10.00 uur tot 18.00 uur.

Het bestuur van de Nederlandse TinVereniging en de redactie van de Tinkoerier wenst u Prettige Feestdagen en voor 1997 veel voorspoed, geluk en gezondheid.

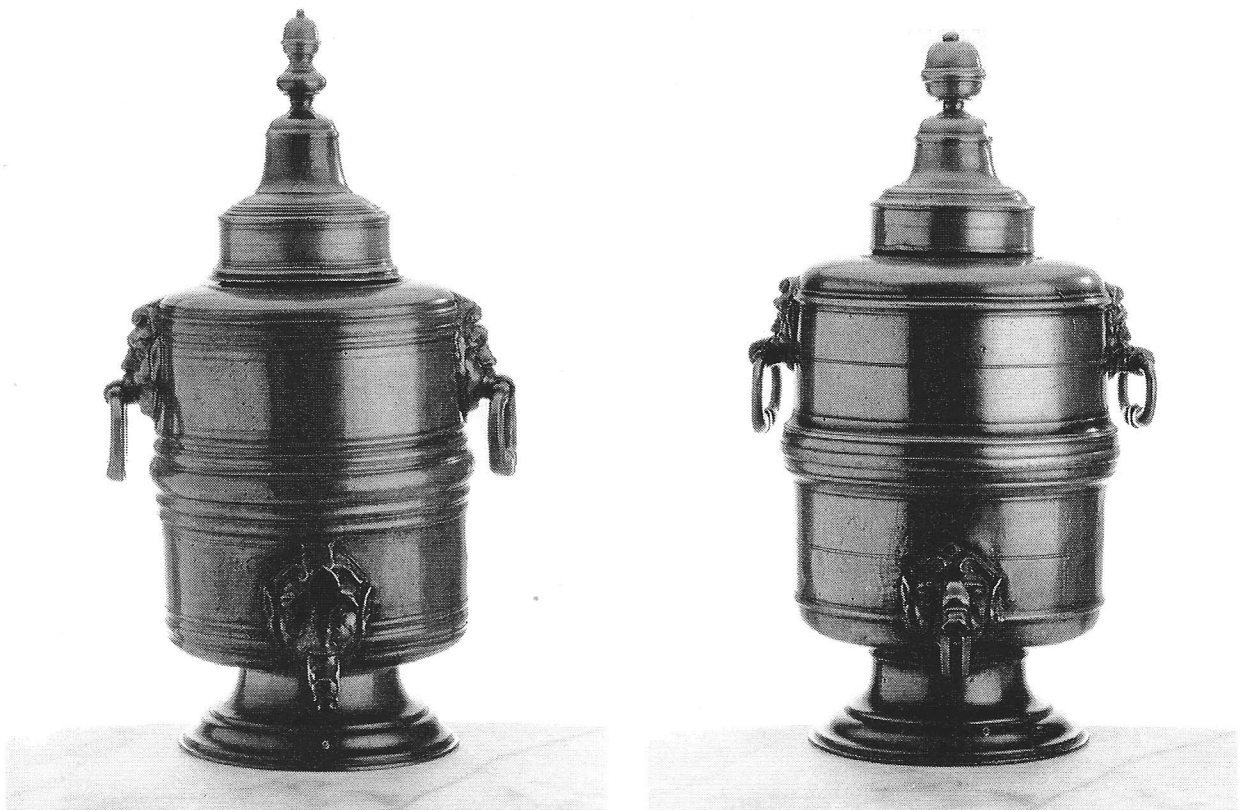
TOULOUSE FONTEINEN J.F.H.H. BEEKHUIZEN

In de catalogus van de Kunst- en Antiekbeurs PAN-Amsterdam 1995 staan op pagina 49 twee tinnen "Toulouse-fonteinen" afgebeeld (hoogte: 50 cm).

De opbouw van dit typisch Franse produkt is cilindrisch met versieringen in de vorm van dikke en dunne banden. Het geheel staat op een voet en wordt bekroond door een los deksel met een of twee knoppen. Aan weerszijde van het kanlichaam is een masqueron aangebracht met daarin een handvat. Aan de voorzijde zit eveneens een masqueron, waaruit de koperen of bronzen kraan, "de tap", komt.

Zij zijn vrij zeldzaam en gedurende mijn periode van tinspecialisatie zal ik er ongeveer vijf in mijn bezit hebben gehad, waarvan één exemplaar bewerkt was met reliëfgietwerk en grave-ring 1).

De hier afgebeelde exemplaren zijn niet gemerkt, hetgeen wel vaker voorkomt bij Frans tin. Van andere voorbeelden is bekend dat zij gemerkt zijn met het stadskeur van Toulouse. Tot op de dag van vandaag zijn alle bekende fonteinen te dateren van het einde van de 17e eeuw tot het begin van de 18e eeuw.

Een paar "Toulouse-fonteinen"
Hoogte 50 cm.
Omstreeks 1700.

Waar werden deze "Toulouse-fonteinen" (fontaines de table) voor gebruikt?

In de meeste Franse tinboeken staan zij omschreven als:

- tafelfontein voor water, in gebruik op een tafel of een buffet, om de handen te wassen voor de maaltijd.
Dit gebruik is echter weinig praktisch, omdat de kraan in beide gevallen te dicht op het blad komt. Wordt de fontein in een nis geplaatst met daaronder een bassin, dan is het gebruik geloofwaardiger.
- tafelfontein, gebruikt als "wijntap".
- fontein, gebruikt in ziekenhuizen en in apotheken voor de aanmaak en het bewaren van de geneeskundige drank, genaamd "Thériaque".

Wat is "Thériaque"?

Andromachus, de geneesheer van keizer Nero, wordt algemeen beschouwd als de uitvinder van Theriac.

Theriac is de medische (potjeslatijn) benaming van wat in de Nederlandse spreektaal "triakel" of ook "teriakel" genoemd wordt 2). Het woord "theriacum" is afgeleid van het oud-Griekse woord "therion", wat wild dier wil zeggen.

Het is een in de oude geneeskunde gebruikt middel van complexe samenstelling, dat in de 18e eeuw nog bestond en samengesteld was uit wel 72 verschillende kruiden en andere toevoegsels. Hieronder ook opium en verder bijvoorbeeld: mirre, gentiaan, kaneel, gember, zwarte peper, anijs, valeriaan en slangen. Ook honing en wijn werden in deze "drank" gebruikt.

Het middel was bedoeld als tegengif voor de beet van giftige dieren, maar het werd ook als een algemeen hulpmiddel tegen allerlei soorten kwalen voorgeschreven.

Dat het werkelijk geneeskracht had, wordt tot op heden nog steeds betwijfeld, maar voor dit middel geldt waarschijnlijk ook de uitspraak: "Baat het niet, dan schaadt het niet".

Een exact antwoord op de vraag waarvoor de Toulouse-fontein gebruikt is, zal niet gemakkelijk te vinden zijn. Vele boeken geven evenveel toepassingen, doch niet één auteur komt tot een definitieve uitspraak.

Geraadpleegde literatuur:

Boucaud, Ph. et Frégnac, C.	Les Étais, Parijs 1980
Bidault, P. et Lepart, J.	Étais médicaux et pharmaceutiques, Parijs
Richard, R.	Potiers d'Étais, Languedoc 1988
Verdier, R.	L'éclat de l'étain, Parijs 1993

Noten

1. zie catalogus "The European Fine Art Fair 1992, blz. 168.
2. met dank aan C. Landheer Jr. te Amsterdam.

LITERATUUR OVER TIN

H.B. van WIJK

Uw bestuur heeft gemeend dat de leden van de Nederlandse TinVereniging zouden moeten kunnen beschikken over literatuur over tin. Deze literatuur dient bereikbaar te zijn in een voor publiek toegankelijke ruimte, zoals een bestaande bibliotheek, die geopend is gedurende zo lang mogelijke tijd op een goed bereikbare locatie in Nederland.

Ik heb mij desgevraagd gaarne belast met het opzetten van zo'n bibliotheek en ben dus van nu af aan uw bibliothecaris.

De bibliotheek wordt in een stichtingsvorm ondergebracht en staat dus in juridische zin los van de NTV. Dit maakt beslissingen over de continuïteit van de bibliotheek en over de stemming daarvan bij discontinuïteit iets gemakkelijker.

De band tussen de NTV en de bibliotheek zal in de oprichtingsakte van de stichting worden verwoord. Het bestuur van de stichting zal dat van de NTV geheel of - in ieder geval - ten dele kunnen overlappen en daarnaast kunnen anderen van het bestuur deel uitmaken. Ons lid de heer A.A. Kooyman heeft zich bereid verklaard bestuurslid te worden om te helpen de eerste schreden te zetten.

Tenslotte zal de NTV jaarlijks een bedrag voor het budget van de stichting beschikbaar stellen.

Voor het verkrijgen van boeken is natuurlijk geld nodig, maar wij hopen toch ook ons bezit door schenking en legatering bij overlijden te kunnen uitbreiden. Over doublures maken wij ons geen zorgen, aangezien doubletten uitstekend ruilmateriaal zijn, dan wel het budget kunnen aanvullen.

In het begin zullen wij alleen de meest gangbare boeken kunnen kopen, terwijl op den duur wordt gestreefd naar documentatie over de volle breedte van ons interessegebied en wat daarmee samenhangt. Een belangrijke taak zal zijn om op duidelijke wijze kenbaar te maken wat onze documentatie behelst, door middel van bibliografieën, auteurs-, zaak-, merkenregisters en registers op fotografische afbeeldingen. De computer zal ons daarbij moeten helpen, maar nog belangrijker is het ter beschikking stellen van kennis en tijd van onze leden.

**KOPER EN TIN VAN DE HERVORMDE DIACONIE IN HET AMSTERDAMS
HISTORISCH MUSEUM
H. VREEKEN**

In 1994 schonk de Diaconie der Hervormde Gemeente te Amsterdam een groot aantal koperen en tinnen gebruiksvoorwerpen aan het Amsterdams Historisch Museum. De objecten zijn afkomstig uit het voormalige Diaconie Oude Vrouwen- en Mannenhuis in Amsterdam, het huidige verpleeghuis "Amstelhof". De schenking omvat, naast voornamelijk uit de 19e eeuw daterend kook- en eetgerei, ook enkele stukken avondmaalstijl van vroeger datum (afb. 1).

Afbeelding 1: Delen van de geschonken keukeninventaris, 18e - 19e eeuw.
(Amsterdams Historisch Museum)

Het kookgerei maakte deel uit van de keukeninventaris van het Diaconie Oude vrouwen- en Mannenhuis. Het gebouw met zijn brede rivierfront domineert al ruim drie eeuwen de oostelijke Amsteloever tussen de Nieuwe Herengracht en de Nieuwe Keizersgracht. Bij de ingebruikname in 1683 gold het huis als een modelinrichting. Eerst woonden er alleen vrouwen, vanaf 1719 vonden ook mannen er onderdak en verzorging. Doorgaans leefden er ongeveer zeventienhonderd behoeftige bejaarden.

De dagelijkse maaltijdbereiding voor de vele gestichtsbewoners vond plaats in de grote kookkeuken, die oorspronkelijk op de hoofdverdieping naast de eetzaal was gesitueerd. In het begin van de 18e eeuw verplaatste men de keuken naar het souterrain. In deze keuken, die nog altijd bestaat, werd tot ver in de 19e eeuw gekookt. In 1861 werd een nieuwe keuken op één der binnenplaatsen gebouwd en voorzien van met stoom gevoede kookketels. Deze moderne wijze van maaltijdbereiding kostte volgens de diakenen ongeveer één gulden per dag minder dan de oude. Gelukkig besloot het bestuur toen tevens om de oude kelderkeuken te behouden 1).

Thans geldt deze keuken als een zeldzaam voorbeeld van een grootschalige gestichtskeuken uit de vroege 18e eeuw. Opmerkelijk zijn de vier grote kookketels die op de stenen vloer staan en waar omheen het vuur werd gestookt, binnen bakstenen mantels. De rook werd door ronde bakstenen pijpen in de rookkap afgevoerd.

Op de foto's uit de eerste helft van de 20e eeuw is de - nu in het museum aanwezige - keukeninventaris voor een groot deel te herkennen (afb. 2) 2).

Afbeelding 2: De kookkeuken van het Diaconie Oude Vrouwen- en Mannenhuis, eerste helft 20e eeuw.

(Gemeentearchief, Amsterdam)

Het koperen gebruiksgoed is nader te specificeren als:

- zeven waterketels van verschillende afmetingen
- een zakketel met aftapkraan
- twee koffiekannen of waterketels
- twee grote doofpotten
- vier spanen met en één zonder gaatjes
- vijf pollepels
- een waterspuit
- een strijkijzer
- twee pijpenkomfoortjes.

De kannen en ketels zijn, om vorming van giftig kopergroen te voorkomen, aan de binnenzijde vertind. De meeste stukken vertonen slijtagesporen door jarenlang intensief gebruik en de dagelijkse poets- en schuurbeurt. Een aantal voorwerpen is diverse malen "gelapt". Voor dergelijke werkzaamheden had de Diaconie een eigen koperslager in dienst.

Op het tinwerk wordt in het navolgende wat uitgebreider ingegaan. De vele inventarisnummers zijn hier gegeven om verder onderzoek te vergemakkelijken. De schenking omvat zesendertig diepe schotels met een vlakke bodem en een platte, versterkte rand. De diameter is ca. 37,5 cm.; de hoogte varieert van 6,8 tot 8,8 cm. Alle schotels dateren vermoedelijk uit de 19e eeuw. Elf exemplaren zijn in redelijke tot goede staat (inv.nrs KA 19478. 1 t/m 11), de overige verkeren in een slechte conditie (inv.nrs KA 19479. 1 t/m 25). Van de schotels zijn er veertien (inv.nrs KA 19478. 9,11; KA 19479. 1,7,8,9,10,13,17,18,20,21,24,25) niet gemerkt. Twee stuks (inv.nrs KA 19479. 6, 16) dragen onduidelijke merktekens, terwijl vijf exemplaren (inv.nrs KA 19479. 2,4,11,12,23) zijn voorzien van een gekroonde roos met onleesbare gietersinitialen.

De completer te identificeren schotels verwijzen naar de productiecentra Amsterdam en Zwolle. Zes schotels (inv.nrs KA 19478. 1,3,5,6,8,10) dragen het stadswapen van Amsterdam of een gekroonde roos met de gietersinitialen L.E.R. (een vooralsnog niet geïdentificeerde Amsterdamse tinnegieter) 3).

Twee Amsterdamse schotels (inv.nrs KA 19479. 14,19) zijn gemerkt met een gekroonde roos, vergezeld van de gietersinitialen J.E.R. = J.E. Ronstadt 4). Eén schotel (inv.nrs KA 19479. 4) draagt het merkteken met een gekroonde roos en de gietersinitialen HVL = H. van Lingen en opvolgers 5). Dat de Diaconie ook tinwerk van buiten Amsterdam betrok blijkt uit zes schotels (inv.nrs KA 19478. 2,4,7 en KA 19479. 5,15,22), die gemerkt zijn met een gekroonde roos of een engel en de gietersinitialen HK = Hendrik Kamphof, Zwolle 6).

Helaas bestaan er geen 17e eeuwse schilderijen of prenten die een indruk geven van het dagelijks leven in het Diaconie Oude Vrouwen- en Mannenhuis. Wel bezit het Amsterdams Historisch Museum een schilderij van Jan Victors, getiteld "Het voeden der wezen in het Diaconieweeshuis". De voorstelling geeft een betrouwbaar beeld van de maaltijd in een groot liefdadigheidsgesticht in de late 17e eeuw. (afb. 3).

Afbeelding 3: Jan Victors (1620-1676).

Het voeden der wezen in het Diaconieweeshuis, 17e eeuw.
(Amsterdams Historisch Museum, in bruikleen van de Diaconie der
Hervormde Gemeente te Amsterdam)

Voor zover te beoordelen, is al het tafel- en kookgerei van messing of tin vervaardigd. Op de voorgrond staat een grote ketel waaruit voedsel in tinnen lepels wordt geschepd. Meerdere meisjes eten met tinnen lepels de brei uit de schalen. Tinnen bierkannen gaan van mond tot mond. Deze wijze van voeden zou de komende tweehonderd jaar nauwelijks veranderen.

Een voorbeeld hiervan is het tinwerk (waaronder 117 schotels en borden, KB 1965.1 t/m 117) uit het Burgerweeshuis, dat als bruikleen van het Sociaal Historisch Museum wordt bewaard. Over een aantal 19e eeuwse schotels is meer bekend. Uit archiefstukken valt op te maken dat tot ver in de vorige eeuw nog uitgebreide bestellingen bij tinproducenten werden gedaan. In 1863 werd de jongenseetzaal van het weeshuis gerenoveerd.

De regent Jhr. Mr. G. Faas Elias stelde voor om mevrouw Bicker-Borski, echtgenote van de overleden regent P.H. Bicker, die reeds enkele malen had aangeboden het weeshuis een geschenk te geven, te vragen om tinnen borden, zodat alle jongens en meisjes voortaan van een eigen bord konden eten en niet meer gevierden uit één kom. De borden (en lepels), die door mevrouw Bicker aan het weeshuis werden geschonken, waren alle voorzien van de initialen van haar overleden echtgenoot.

Op 15 juli 1863 was de jongenseetzaal gereed en aten de kinderen op alle afdelingen voor de eerste maal van hun nieuwe tinnen borden. Van de bestelling uit 1863 zijn nog negentien borden en zestig schalen over (waarvan enkele het firmamerk Ronstadt dragen) 7).

Uit het bovenstaande blijkt dat in de 19e eeuw het gebruik van tin, dat aan het eind van de voorgaande eeuw aanmerkelijk begon terug te lopen, voor bepaalde categorieën gebruiksgoed niet of nauwelijks gold. Schotels, borden, kroezen en lepels werden nog lange tijd in enorme hoeveelheden door "grootgebruikers" als weeshuizen e.d. besteld. Pas in de tweede helft van de 19e eeuw zouden andere warmtebronnen (stoom) en nieuwe materialen (geëmailleerd ijzer) zorgen voor een ingrijpende modernisering van het kook- en eetgerei.

Tenslotte een enkel woord over het reeds terloops genoemde avondmaalstin. Dit tinwerk is deels van oudere datum dan de hierboven besproken schotels en bestaat uit een 17e eeuwse kan (inv.nr KA 19475) van de hand van Johannes Henning, twee vroeg 19e eeuwse bekers op hoge voet (inv.nrs KA 19464 en KA 19465) door Dirk Ferdinand Wakker, een vermoedelijk 19e eeuwse, niet gemerkte platte schotel (inv.nr KA 19466) en een fraai vormgegeven collectebus met geschulpte rand (inv.nr KA 19467), die omstreeks het midden van de 18e eeuw door Gerrit Ploeg is vervaardigd.

De tinnen avondsmaalsvoorwerpen zijn een aanvulling op het grote avondmaalstin-bruikleen van de Stichting Amstelhof, dat sinds 1981 bij het Amsterdams Historisch Museum berust en dat permanent te zien is in zaal 10 en op de beroepenzolder van het museum. Het bestaat uit vijf kannen, waarvan er drie door de 17e eeuwse Amsterdamse tinnegieter Johannes Henning zijn vervaardigd en twee ongemerkte exemplaren die uit de late 18e eeuw dateren 8). Voorts omvat het bruikleen zes bekers op voet door Dirk Ferdinand Wakker uit het begin van de 19e eeuw en twee ongemerkte, vermoedelijk Amsterdamse, schotels uit de 18e eeuw 9). Ook een 18e eeuwse collectebus door Gerrit Ploeg die identiek is aan het hierboven vermelde exemplaar, behoort tot het bruikleen 10).

Dit artikel is een bewerking van een lezing, door de auteur gehouden op 4 november 1995 voor leden van de Nederlandse TinVereniging in het Amsterdams Historisch Museum.

Noten

1. H.W. van der Hoeven, *Het huys Amstel 51; voorheen Diaconie Oude Vrouwen- en Mannenhuis; thans verpleeghuis Amstelhof*, Amsterdam 1978
2. De geschonken objecten zijn niet allemaal afkomstig uit de grote kookkeuken. Op oude foto's is te zien dat sommige voorwerpen dienst deden bij de schouw in de strijkkamer, die in de 18e eeuw op de plaats van de oorspronkelijke 17e eeuwse keuken werd ingericht.
3. B. Dubbe, *Tin en Tinnegieters in Nederland*, Lochem 1978, p. 334 fig. 241
4. Dubbe 1978, p. 334 fig. 227
5. Dubbe 1978, p. 333 fig. 207
6. Dubbe 1978, p. 381 fig. 557 t/m 570
7. R. Meischke, *Amsterdam. Burgerweeshuis, 's-Gravenhage* 1975, p. 105. De met de initialen PHB gemerkte stukken bevinden zich deels bij het Sociaal Agogisch Centrum en deels (in bruikleen van genoemde instelling) bij het Amsterdams Historisch Museum.
8. Drie kannen, inv.nrs KB 1656, KB 1657, *Tent. cat. Keur van tin uit de drie haven steden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam, Amsterdam/Antwerpen/Rotterdam* 1979, p. 189 afb. 109
9. Bekers op voet, inv.. nrs KB 1663 t/m KB 1668, Dubbe 1978, p. 331 fig. 237; schotels, inv. nr KB 1662, KB 1669, *Keur van tin* 1979, pag. 191, resp. afb. 113 en afb. 112
10. *Collectebus*, inv. nr KB 1661, Dubbe 1978, p. 329 fig. 223, *Keur van tin* 1979, p. 192 afb. 114